

Paleolitička umjetnost

Čivljak, Marta

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:163573>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Odjel za ekonomiju i turizam „Dr. Mijo Mirković“
Sveučilišni interdisciplinarni studij „Kultura i turizam“

Marta Čivljak

PALEOLITIČKA UMJETNOST

Završni rad

Pula, 2015.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Sveučilišni interdisciplinarni studij Kultura i turizam

PALEOLITIČKA UMJETNOST

Završni rad

Studentica: Marta Čivljak

Status: Izvanredna studentica

Matični broj: KT-011

Kolegij: Povijest civilizacija

Mentorica: prof. dr. sc. Klara Buršić-Matijašić

Pula, veljača 2015.

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Paleolitik.....	2
3. Datacija paleolitičke umjetnosti	4
4. Donjopaleolitička umjetnost	5
5. Srednjopaleolitička umjetnost	7
6. Gornjopaleolitička umjetnost	8
6.1. Podjela i tehnike izrade gornjopaleolitičke umjetnosti.....	10
6.2. Orinjačka kultura	14
6.3. Gravetska kultura.....	18
6.4. Solitrejska kultura.....	19
6.5. Madlenska kultura	20
6.6. Teme gornjopaleolitičke umjetnosti	21
7. Interpretacije paleolitičke umjetnosti	23
8. Zaključak.....	29
9. Literatura	30
10. Popis ilustracija	31
Sažetak	32
Summary	33

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Marta Čivljak, kandidat za prvostupnika smjera „Kulture i turizma“ ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 19.02. 2015.

Student:

1.Uvod

U ovom završnom radu obrađena je tema koja pokriva područje umjetnosti u starijem kamenom dobu. Jasnije su objašnjena tri razdoblja samog paleolitika, opširnije gornji paleolitik, njegovo datiranje i lokaliteti iz toga razdoblja. Također su objašnjene teorije i interpretacije umjetnost paleolitika te kako se ona dijeli.

Završni rad se sastoji od sedam poglavlja. U prvom dijelu, u uvodu, predstavljen je predmet istraživanja, te cilj rada. U drugom poglavlju teoretski se obrazlaže paleolitik, karakteristike razdoblja U trećem dijelu govori se o dataciji cijelog razdoblja. U četvrtom dijelu predstavljena je umjetnost donjeg paleolitika. U petom poglavlju predstavljena je umjetnost srednjega paleolitika. U šestom poglavlju se prikazuje gornjopaleolitička umjetnost, datiranje, lokaliteti i sama podjela umjetnosti na stijensku i prijenosnu umjetnost. Sedmo poglavlje odnosi se na interpretacije paleolitičke umjetnosti, i svaka je pojedinačno objašnjena.

Literatura kojom sam se koristila u ovom istraživanju jesu prvenstveno knjige, a kao sekundarni izvor koristila sam i internet.

Metode koje sam upotrebljavala u istraživanju jesu metoda deskripcije i metoda komparacije.

2. Paleolitik

Najstarije razdoblje ljudske povijesti na Zemlji nazivamo starije kameno doba ili paleolitik, a trajat će sve do 10.000 godina prije sadašnjosti kada će ga zamjeniti novo razdoblje, mezolitik.¹

Današnja znanost smatra da se čovjekov najdalji predak pojavio na Zemlji prije 7 do 5 milijuna godina. U tom razdoblju dolazi do razdvajanja primata na pongide i hominide. Najstariji hominidi su izravni preci čovjeka koji su se pojavili u Africi prije više od 4 milijuna godina. Prije oko 2,5 milijuna godina iz vrste *Australopithecus africanus* razvio se *Homo habilis*, prvi predstavnik našega roda. Od tog trenutka čovjek se postepeno razvijao, a na Zemlji su se smjenjivali različiti predstavnici roda *Homo* sve do pojave prvog modernog čovjeka, *Homo sapiens sapiens*, prije oko 100.000 godina na tlu Afrike.²

Na temelju današnjih spoznaja, ponajprije datacije kamenih alatki s prostora Afrike, paleolitik započinje prije više od 2,5 milijuna godina. No budući da se najranije etape čovjekova kulturnoga – kao i biološkoga – razvoja odvijaju na tlu Afrike, priča o boravku čovjeka na tlu Europe i naše domovine započinje puno kasnije. Prvi tragovi čovjekova boravka izvan afričke pradomovine stari su otprilike 1,8–1,6 milijuna godina prije sadašnjosti, no ograničeni su na tlo Azije. Prve tragove osvajanja Europe prepoznajemo u sporadičnim nalazima kamenih alatki starih nešto manje od milijun godina (npr. Le Vallonet u Francuskoj, Isernia La Pineta u Italiji, Stranska Skala i Prezletice u Češkoj) te u još skromnijim skeletnim ostacima prvih europskih osvajača (Ceprano u Italiji i Gran Dolina u Španjolskoj).³

Razdoblje paleolitika se na području Europe podudara s kvartarom, posljednjim geološkim razdobljem Zemljine prošlosti, koje se dijeli na pleistocen i holocen. Razdoblje pleistocena su obilježile velike klimatske promjene, tj. izmjene četiriju ledenih doba (Gunz, Mindel, Riss, Wurm) koja su međusobno bila odvojena povremenim toplim razdobljima, tj. međuledenim dobima. Paleolitik ili starije kameno doba podudara se s pleistocenom, a prijelaz u novo međuledeno doba, holocen (geološka sadašnjost) dogodio se prije oko 10.000 godina, što se u arheološkom smislu poklapa s prelaskom u srednje kameno doba ili mezolitik.⁴

Na temelju stratigrafije paleolitik dijelimo u tri velika razdoblja: donji (od prije 2,5 milijuna godina do prije 200.000 godina), srednji (od prije 200.000 godina do prije 40 000 godina) i gornji (od prije 40.000 godina do prije 10.000 godina). Razdoblje paleolitika su obilježile

¹ Karavanić, I., i Balen, J., 2003, 10-12.

² Ibid., str. 12-13.

³ Karavanić, I., i Janković, I., 2006, Opusc. Archeol. 30, 21-54.

⁴ Ibid., str. 9-10.

izmjene različitih materijalnih kultura koje razaznajemo na temelju tipičnih izrađevina odnosno ruketvorina.⁵ Prve i najstarije kamene alatke se pojavljuju na tlu Afrike prije 2,5 milijuna godina, a one će s vremenom postajati sve raznovrsnije i za izradu sve zahtjevnije. U vrijeme paleolitika, koji u smislu privređivanja uglavnom označavaju lov i skupljanje plodova, čovjek se služio različitim vrstama alatki u svakodnevnom životu u obavljanju različitih potreba nužnih za preživljavanje. No, upravo će u paleolitičkom razdoblju čovjek razviti i neke druge vrste ponašanja, koje su se održale do danas te su jedno od obilježja suvremenog čovjeka. Radi se, među ostalim, o izradi prvih umjetničkih djela. Pojavu likovne umjetnosti uglavnom vežemo uz modernog čovjeka, Homo sapiens sapiensa, a njezino vrijeme nastanka smještamo u razdoblje gornjeg paleolitika.⁶ U kasnijem paleolitiku pojavljuju se već predmeti s različitim ukrasima kao prva svjedočanstva čovjekova htijenja, da pojave iz viđenog svijeta predoči likovno.⁷

Podjela paleolitika:

PALEOLITIK – STARIJE KAMENO DOBA

Donji paleolitik 2,000.000 – 300.000 g. pr. Kr.

- Olduvajska kultura
- Ašelska kultura

Srednji paleolitik 300.000 – 40.000 g. pr. Kr.

- Mustjerska kultura

Gornji paleolitik 40.000 – 10.000 g. pr. Kr.

- Orinjačka kultura 30.000 – 23.000 g. pr. Kr.
- Gravetska kultura 28.000 – 22.000 g. pr. Kr.
- Solitrejska kultura 22.000 – 18.000 g. pr. Kr.
- Madlenska kultura 18.000 – 10.000 g. pr. Kr.⁸

3. Datacija paleolitičke umjetnosti

Donji i srednji paleolitik vrijeme je početne obiteljske okupljenosti ljudskih pojedinaca, grupiranja u manje zajednice koje se bave skupljanjem hrane i primitivnim lovom. Najstariji

⁵ Ibid., str. 12.

⁶ Rukavina, I., 2012, 12.

⁷ S. Batušić, S., 1957., 10.

⁸ Ibid., str. 10.

čovjekovi ostaci oruđa datirani su u 2,6 milijuna godina, što je najraniji nalaz čovjeka i njegovih izrađevina.⁹

Iako za sada znamo da europska paleolitička umjetnost nije najstarija na svijetu, ona je bez sumnje najbolje poznata i proučena te najprecizije datirana.¹⁰

Paleolitička umjetnost na području Europe ima dugi vijek trajanja, oko 34.000 godina. Njezin nestanak poklapa se s krajem ledenog doba pred oko 11.000 godina kada se kao posljedica velikih klimatskih promjena drastično mijenja okoliš, a time i način života ljudi. Veliki broj likovnih ostvarenja različitog karaktera nastao je u vrijeme gornjeg paleolitika. Područje umjetnosti rasprostiranja obuhvaća golemi prostor Europe od Atlantika na zapadu do Urala na Istoku, a neki paleolitički lokaliteti se nalaze i na području Sibira.¹¹

Datacija paleolitika pa tako i paleolitičke umjetnosti izražava se apsolutnom starošću, tj. u odnosu na suvremenost, a oznaka BP (eng. Before Present – prije sadašnjosti). Za „suvremenost“ konvencijom je određena 1950. godina, kada je usavršena metoda datiranja radiokarbonskom analizom na uzorcima organskog podrijetla.¹²

Kako bi se dobili što precizniji podaci, odnedavno se u arheologiji za datiranje nalaza koristi i metoda zvana akceleratoraška masena spektrometrija (AMS). Ova metoda koja se temelji na odvajanju i prebrojavanju izotopa ugljika zahtjeva puno manju količinu uzorka. Kako je ustanovljeno da su neki crteži crne boje rađeni ugljenom, a ne isključivo manganom, postalo je moguće datirati aleolitičko slikarstvo izravnim putem. Ovom metodom su do sada analizirani brojni lokaliteti (Cosquer, Chauvet, Altamira, Niaux, Portel).¹³

Danas još uvijek mnoga djela paleolitičke umjetnosti nisu sa sigurnošću datirana. U mnogim slučajevima radi se o djelima prijenosne umjetnosti otkrivenima u 19. i početkom 20. stoljeća. U Australiji postoje brojna nalazišta stijenskog slikarstva i gravure koje neki autori datiraju čak u vrijeme od prije više od 45.000 godina, no ta datacija nije sa sigurnošću potvrđena. Od samih početaka umjetničkog stvaralaštva, oba oblika umjetnosti zastupljena su vrhunskim likovnim ostvarenjima. Kao primjer najstarije prijenosne umjetnosti na području Europe možemo navesti figurine od bjelokosti mamuta pronađene u jugozapadnoj Njemačkoj i datirane između 34.000 i 30.000 godina prije sadašnjosti.¹⁴

⁹ Težak-Gregl, T., 2011, str. 56.

¹⁰ Rukavina, I., 2012, 14.

¹¹ Ibid., str. 14.

¹² Ibid., str. 29.

¹³ Ibid., str. 30.

¹⁴ Ibid., str. 31.

4. Donjopaleolitička umjetnost

Donji paleolitik započinje razvojem tehnologije prije 2,5 milijuna godina. Osim obrade kamena, čovjek donjega paleolitika uspješno je obrađivao i drvo, no za to ima vrlo malo stvarnih dokaza zbog nemogućnosti očuvanja drveta. Pa ipak vršak drvenog koplja potječe iz Engleske, a koplja su pronađena na dvama nalazištima ugljenokopa u Njemačkoj. Znanstveno je dokazana uporaba vatre na arheološkim nalazištima donjega paleolitika mlađima od 250.000 godina, no vrlo je vjerovatno da je do ovladavanja i uporabe vatre moralodoći i mnogo prije. Čovjek donjega paleolitika već je pokušao graditi i prve osmišljene nastambe u Nici, a ašelske figurice možda predstavljaju ljudski lik te svjedoče o začecima umjetnosti.¹⁵

Primjeri ašelske umjetnosti:

Figurica iz Tan-Tana, iz ašelskog razdoblja, stara 500.000 do 300.000 godina. Cjelokupni oblik ovog malog šljunčanog kamena sličij ljudskom liku. Prirodnog je materijala i čovjek ga nije mjenjao. Pronađen je u blizini kamenih alata. Moguće je da ga je sačuvao netko tko je primjetio njegov ljudski oblik. Ispitivanja pod mikroskopom govore da je ljudska ruka oblik tijela figurice vjerojatno dodatno, namjerno naglasila. Figurica je pronađena u Maroku. Visina joj je 5,8 cm, širina 2,6 cm i debljina 1,2 cm.¹⁶

Slika 1. Figurica iz Tan-Tana, Maroko.

Figurica iz Berekhat Rama, iz ašelskog razdoblja, stara je 250.000 do 280.000 godina. Maleni komadić vulkanskog podrijetla, crvenkastog odsjaja i koji sadrži čestice ugljena na prvi

¹⁵ Težak-Gregl, T., 2011, 60.

¹⁶ http://www.bradshawfoundation.com/sculpture/tan_tan.php 19.02.2015.

pogled ne nalikuju figurici. Nastala je prirodnim putem, a onda dolazi do dodatnih namjernih izmjena ljudskom rukom. Prirodni oblik koji ukazuje na ljudski oblik oblikovan je kao ženski lik. Figurica je pronađena u Izraelu i sad se nalazi u Muzeju Izraela, u Jeruzalemu. Visina joj je 3,5 cm.¹⁷

Slika 2. Figurica iz Berekhat Rama, Izrael.

5. Srednjopaleolitička umjetnost

Razdoblje srednjega paleolitika započinje prije 300/200 tisuća godina i u Europi se veže uz vrstu *Homo sapiens neanderthalensis*. Znanstveno opisani kameni ili koštani inventar iz toga razdoblja označava mustjerska kultura koja se rasprostire na prostoru Europe i zapadne Azije, gdje se gotovo uvijek veže za neandertalce, te sjeverne Afrike gdje je izrađuju afrički suvremenici neandertalaca. Osim što rabe razne tehnike, neandertalci su raspolagali sa šezdesetak različitih tipova alatki, a mustjerska kultura pokazuje varijabilnost i dijeli se u više tipova što upućuje na povećanje specijaliziranih aktivnosti.¹⁸

O umjetnosti srednjeg paleolitika nema govora, zna se samo o kulturološkom ponašanju, što pokazuje osnovno poznavanje simetrije, estetike, kako su upotrebljavali boju i možda proizvodnju zvuka. Oblici donjopaleolitičkih alatki pokazuju simetriju i točnost njihovih tvoraca. U staništima su pronađeni nalazi crvenog okera, fosili školjaka i kamenje neobičnog oblika. Vrlo su rijetki i dvojbeni nalazi koji se mogu tumačiti kao privjesci, nakit.

U Sloveniji je pronađena kost vrlo mladog špiljskog medvjeda, koja je na oba kraja slomljena. Kost je pronađena u mustjersom sloju i interpretirana je kao moguća “frula”, najstariji poznati

¹⁷ http://www.bradshawfoundation.com/sculpture/berekhat_ram.php 19.02.2015

¹⁸ Ibid., str. 60.

glazbeni instrument. Nedavno je objavljen nalaz protofigurice iz mustjerske kulture u Francuskoj. U obrađeni kameni komadić umetnut je koštani iverak da bi se dobio izgled ljudskog lika. Vizualno podsjeća na masku.¹⁹

O neandertalcima znamo više nego o ijednoj fosilnoj populaciji jer većina njihovih nalaza potječe s područja Europe koje je do sad najbolje istraženo.²⁰

6. Gornjopaleolitička umjetnost

U Europi postoji više prijelaznih kultura, poput primjerice šatelperonske kulture, koje po tipološkim i tehnološkim obilježjima već mogu pripadati gornjemu paleolitiku (40.000 do 10.000 prije sadašnjosti), ali još uvijek sa znatnom zastupljenošću srednjopaleolitičkih tipova alata.

U gornjem paleolitiku čovjek je u potpunosti razvio različite aspekte modernoga ponašanja, te nastanio Australiju i Ameriku. Obilježavaju ga velika tipološka raznolikost alatki, proizvodnja učinkovitijeg lovačkog oružja, podjela poslova i specijalizacija, umjetnost i simbolika u špiljskome slikarstvu, skulpturi i ukopima pokojnika s mnogobrojnim priložima, to jest posmrtnim darovima. Među kamenim izrađevinama (orinjačka, gravetska, solitrejska i madlenska) istaknuto mjesto zauzimaju sječiva, premda se ona pojavljuju i mnogo prije. Naglašena je mikrolitizacija i tipološka raznolikost, a česta je izradba i primjena predmeta od životinjskih kostiju i roga (šila, izbacivači koplja, igle, sitne figure, harpuni, udice). Pronađeni su ostatci pomno izrađenih kuća (Dolní Věstonice u Moravskoj i Kostenki nedaleko od Voroneža u Rusiji). Nalazi iz Dolních Věstonica svjedoče da je čovjek u paleolitiku imao potrebno znanje za izradbu keramičkih predmeta (figurice), a na nalazištima je posvjedočena i proizvodnja tekstila, mrežica i košara, te česta izradba nakita kojega ima simboličko značenje. Čovjek je tada vjerojatno prvi put mogao jače utjecati na okoliš. Zatopljenje potkraj paleolitika uzrokovalo je podizanje razine mora, što je dovelo do gubitka dijela ranijih

¹⁹ Karavanić, I., 2004, 128-130.

²⁰ Janković, I., i Karavanić, I., 2009., str. 139 – 146.

teritorija, a vremenska granica prema srednjemu kamenom dobu (mezolitiku) određena je na približno 10.000 god. pr. Kr.²¹

Postoje tri regije gornjopaleolitičke umjetnosti na području Europe:

-franko-kantabrijska

-mediteranska

-kontinentalna regija

Ova područja vezana su za određene klimatske zone, što je možda indirektno, ali ipak, odlučujuće, utjecalo na formiranje umjetnosti.

Osobitost franko-kantabrijske umjetničke regije je naturalističko prikazivanje likova, naročito izradom slikanih prikaza. Prvi spomenici franko-kantabrijske regije nastali su vjerojatno u široj zoni Biskajskog zaljeva, u vrijeme orinjačke i rane gravetske kulture. Ta umjetnost je do sada najbolje obrađena, pa još uvijek predstavlja okosnicu za cjelokupni fenomen paleolitičke umjetnosti. Najviši domet dostiže umjetnost franko-kantabrijske regije u doba madlenske kulture. Životinjski likovi svode se tada u svoje prirodne proporcije, a prilikom bojenja likova prikazuju se mnoge pojedinosti anatomije i pokreta. Najznačajniji su predstavnici ovog stila slikarije s nalazišta Angels-sur-Anglin, Font-de-Gaume, Cap Blanc, Altemira i El Castillo.

U mediteranskoj regiji paleolitička umjetnost krči putove različite od onih u franko-kantabrijskoj. Spomenici mediteranskog tipa u Španjolskoj su La Pileta i Parpalló, a u južnom području Francuske Bayol (collies) i Ebbou. Najveći broj nalazišta je u Italiji, osobito na samom jugu Poluotoka i u području Sicilije. To su nalazišta: Caviglione, Paglicci, Romito, Puntali i mnogi drugi. Paleolitička umjetnost ove regije razvija se u doba odmaklih tradicija gravetijena, čiji oblici ovdje dominiraju sve do mezolitika, pa dijelom i ranog neolitika. Mediteranska umjetnost sklona je shematiziranju, pa zbog toga i polovičnom naturalizmu.

Za kontinentalnu regiju karakteristična je skulptura. Izuzetan spomenik sa oslikanim stijenama na ovom području je nalazište Kapova pešćera na južnom Uralu. Umjetnost kontinentalne regije bogata je sitnom plastikom. To su nalazi Kostjenka i Gagarina na Donu. Pojavu kontinentalne umjetnosti moguće je datirati u vrijeme između 22.000 i 10.000 godina prije sadašnjosti.²²

²¹ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57847> 11.12.2014.

²² Benac, A., 1979, 105-108.

6.1. Podjela i tehnike izrade gornjopaleolitičke umjetnosti

Što se tiče same podjele paleolitičke umjetnosti ona se dijeli u dva tipa umjetnosti, stijensku umjetnost i prijenosnu umjetnost. U poglavlju je objašnjeno značenje i stijenski prijenosne umjetnosti.

Stijenska umjetnost

Poznati arheolog iz Ariègea, Félix posjetio je 1864. špilju Niaux te tom prilikom u svoj blok zabilježio: „Na stjenkama se nalaze crteži. Što bi to moglo biti?“. To prvo zapažanje paleolitičkih neprijenosnih umjetničkih djela ostalo je neobjavljeno kao i opaska Julesa Olliera de Maricharda koji je 1873. godine u Ebbou zapisao: „Mogao sam razgledavati siluete životinja na stijenama jednoga velikog hodnika.“ Samo otkriće stijenske umjetnosti pripisuje se Léopoldu Chironu 1878. u špilji Chabot u Ardècheu.²³

Stijenska umjetnost je termin koji se upotrebljava za gornjopaleolitička likovna djela nastala na neprijenosnoj podlozi. Najčešće se radi o djelima izvedenima u unutrašnjosti špilja, na stjenkama i svodovima, ali i, u rjeđim slučajevima, na podovima špilja. Kada se radi o likovnim djelima vezanim uz unutrašnjost špilje, moguće je govoriti i o špiljskoj umjetnosti. Međutim, termin stijenska umjetnost je nešto širi pa obuhvaća i djela nastala na velikim kamenim blokovima i stijenama na otvorenom.

Nalazišta stijenske umjetnosti nisu ravnomjerno zastupljena na svim europskim područjima, već se najveći broj lokaliteta nalazi na području jugozapadne Francuske i sjeverne Španjolske, pa u tom slučaju govorimo o franko-kantabrijskoj skupini lokaliteta.

Likovna djela stijenske umjetnosti nastala su na jednoj podlozi, stijeni. Likovna djela stijenske umjetnosti izvedena su različitim likovnim tehnikama, pa tako susrećemo gravuru, reljef i slikarstvo, a u koloritu prevladavaju crvena i crna boja.²⁴

²³ Rukavina, I., 2012., 20.

²⁴ Ibid., str. 27

Osvjetljenje

Vezano uz izradu samih umjetničkih djela, pogotovo onih koja se nalaze u dubokoj unutrašnjosti mračnih špilja, važno je osvrnuti se i na problem osvjetljenja. Postojale su dvije vrste osvjetljenja, baklje i svjetiljke na mast. Vatra, kojom je čovjek ovladao puno prije pojave gornjopaleolitičke umjetnosti, nije predstavljala nikakvu prepreku. Vatru se palilo na dva načina, brzim trljanjem štapa o suho drvo ili pomoću „upaljača“. Kao fitilj koristile su se grančice, mahovine, kora drveta ili lišaj. U slučaju da se svjetlost ugasila za vrijeme boravka u špilji, za ponovno paljenje bilo je dovoljno uza sebe imati komade sileksa i pripita kojima se, udarajući jednim kamenom u drugi, dobivala iskra potrebna za paljenje lampica.²⁵

Gravura

Gravura je likovna tehnika koja je vrlo jednostavna i ne zahtjeva sofisticirana sredstva za izradu djela. Danas, tisuće godina nakon njihove izrade, gravure na stijenama jedva su vidljive. Graviranje podrazumijeva odstranjivanje dijela podloge na kojoj se djelo radi. Gravure na podovima, iako tehnički ne zahtjevnije, spadaju u najrjeđu tehniku paleolitičke umjetnosti. Nalazimo ih jedino na Pirinejima, u samo desetak špilja, od kojih su one u Niauxu najbrojnije.²⁶

Reljef

Umjetnička djela izrađena tehnikom niskog reljefa u stijeni nalazimo na nekoliko lokaliteta (Le Roc-aux-Sorciers, Le Cap Blanc, la Magdelaine, itd.). To je tehnika koja zahtjeva najviše vremena i najviše posla.²⁷

Slikarske tehnike

Slikarske tehnike koje su upotrebljavali ljudi gornjeg paleolitika su raznovrsne. Slikanje podrazumijeva stavljanje pigmenta na podlogu, što se u vrijeme gornjeg paleolitika radilo na više načina: direktnim crtanjem ugljena po površini, prstima prethodno umočenim u boju, različitim kistovima, puhanjem tako da se pigment, suhi ili u tekućem stanju, izbacuje na podlogu direktno iz usta ili kroz cijev.

²⁵ Ibid., str. 39-40.

²⁶ Ibid., str. 42

²⁷ Ibid., str. 43

Paleta boja je izuzetno reducirana, sačinjena uglavnom od mineralnih pigmenata. Većinom, paleolitičko slikarstvo je crvene i crne boje. Za dobivanje crne boje koristio se ugljen ili bioksid mangana, dok se crvena boja dobivala iz oksida željeza ili hematita.²⁸

Slika 3. Prikaz konja oslikanog okerom i bioksidom mangana, špilja Lascaux, Dordonja, Akvitanija, Francuska.

Prijenosna umjetnost

Prvo otkriće jednog umjetničkog predmeta dogodilo se u podnožju brda Salève u Savoiji. Iako je taj nalaz objavljen 1833. u časopisu „Journal de Genève“, uskoro je pao u zaborav. Drugi predmet je otkriven između 1835. i 1842. za vrijeme iskapanja u Neschersu u pokrajini Puy-de-Dôme.²⁹

Prijenosna umjetnost označava likovna djela malih dimenzija koja, za razliku od stijenske umjetnosti, nisu nužno vezana za mjesto svog nastanka. Prijenosna umjetnost obuhvaća različite vrste rukotvorina kojima je naglašena likovna komponenta dok je utilitarna vrijednost, ako je uopće postojala, smještena u drugi plan. Većina djela prijenosne umjetnosti koja su do danas ostala sačuvana izrađena su od trajnijih vrsta materijala, kamena i kosti, no nije isključeno da je u vrijeme paleolitičke umjetnosti repertoar podloge za izradu likovnih djela znatno širi.³⁰

Stijene i minerali

²⁸ Ibid., str. 43-44

²⁹ Ibid., str. 23

³⁰ Ibid., str. 27-28

Paleolitički umjetnik najčešće za izradu likovnih djela koristio se kamenom iz svoje okoline. Tako je, na primjer, vapnenac najčešće korišten materijal u nekoliko francuskih regija, od Pèrigorda do Viennea i u dolini Aveyrona. Također, vrlo često se događalo da je umjetnik skupljao pogodne oblutke iz rijeka, najčešće komadiće kristalnih ili vulkanskih stijena podrijetlom uglavnom s planinskih masiva. Vrlo dobar ilustrativan primjer povelik je komad gnajsa ukrašen dubokim urezima pronađen u Lauderie-Haute, zapravo oblutak podrijetlom iz Corrèzea. Lignit, mrki ugljen, isto kao i gagat, služio je kao podloga za izradu djela o čemu svjedoče nalazi s lokaliteta Arcy-sur-Cure, Courbet, Mas d'Azil.³¹

Organski materijali

Paleolitičkom umjetniku su kao podloga za izradu likovnih djela služili i materijali organske prirode. Među arheološkim nalazima prevladavaju kosti različitih životinja. Kosti koje su služile za izradu umjetničkih ruktvorina su brojne i različite tako da nalazimo kosti lopatice, članaka i rebara, a ponekad i kosti mandibule te vertebralne kosti. Upotrebljavali su se i zubi životinja iako su oni najviše služili za izradu nakita. U vrijeme gornjeg paleolitika puno se upotrebljavala i bjelokost, pogotovo ona dobivena od kljova mamuta.³² Rogovlje divljači, pogotovo jelena i sobova, također je često služilo kao podloga za mnoga likovna ostvarenja.³³ Kost i rogovlje bili su ukrašavani u svom izvornom obliku, no ponekad su bili i doradivani kako bi se dobio željeni oblik podloge. Tako su se naprimjer izrezivali kružni oblici iz kosti lopatice da bi ih se naknadno ukrašavalo geometrijskim ili figurativnim motivima.³⁴

Keramika

U vrijeme gornjeg paleolitika javljaju se i prva umjetnička djela od keramike. Iako o izradi keramičkog posuđa i drugih utilitarnih predmeta u to vrijeme još ne može biti ni govora, ovaj materijal korišten je ipak za izradu likovnih djela. Značajan broj likovnih djela izrađenih u ovoj vrsti materijala pronađen je u nalazištima Dolní Věstonice I i Pavlov I, no ima ih i na drugim moravskim nalazištima. Kao sirovina za izradu ovih predmeta koristila se lokalna glina, lapor koji je uglavnom pečen na temperaturi između 500°C i 800°C. Keramika je u Moravskoj u vrijeme gornjeg paleolitika korištena prvenstveno za izradu figura manjih dimenzija koje su prikaz ljudskog lika, a postoje i prikazi životinja.³⁵

³¹ Ibid., str. 46.

³² Ibid., str. 48.

³³ Ibid., str. 49.

³⁴ Ibid., str. 37,

³⁵ Ibid.,str. 46-50

6.2. Orinjačka kultura

Najstarija kultura gornjeg paleolitika te ujedno i kultura prvih modernih ljudi na europskom tlu je orinjačka, čije se vrijeme trajanja proteže od dolaska modernih ljudi u Europi, tj. od oko 40.000 godina pa do oko 28.000 godina prije sadašnjosti. Već od vremena orinjačke kulture u Europi se javlja umjetnost, i to u oba svoja oblika, kao prijenosna i kao stijenska umjetnost.³⁶

U Europi se orinjačka kultura djelomično vremenski poklapa s gravetskom kulturom, nazvanom prema nalazištu La Gravette u Francuskoj, koja počinje kasnije. U orinjačkoj kulturi istaknuto mjesto zauzimaju sječiva premda se ona javljaju i mnogo prije. Izravno odbijanje tvrdim čekićem najstariji je postupak proizvodnje sječiva, a pojavio se prije stotinjak tisuća godina, u srednjem paleolitiku. Postupak izrade sječiva mekanim čekićem ekonomičniji je od levaloaškog ili drugih postupaka lomljenja odbojaka pa čovjek od iste količine sirovine dobiva mnogo više ruketvorina nego prije. To je dovelo do veće neovisnosti o izvorima sirovina te izravno povećalo pokretljivost različitih skupina lovaca i sakupljača.³⁷

Najljepši primjer stijenske umjetnosti, i to ne samo orinjačke kulture, zasigurno je umjetnost špilje Chauvet, datirane u vrijeme 31.000 godina prije sadašnjosti³⁸.

Veliki konjski panel je pronađen u blizini prikaza sova u Chauvet špilji, a izrađen je korištenjem iste tehnike. Radi se o graviranju na stijeni, veličine je 120 cm. Prikaz je dovršen, pokazuje detalje kao što su griva, njegove oči i krznena prsa. Međutim, to nije u potpunosti graviranje, noge su izrađene u linijama, dok druge linije spajaju grivu i leđa. Tu su i neobjašnjive paralelne linije ispod konja.³⁹

³⁶ Rukavina, I., 2012. Str. 31

³⁷ Janković, I., 2009. str. 210-211

³⁸ Rukavina, I., 2012. str. 31

³⁹ http://bradshawfoundation.com/chauvet/large_horse_panel.php 26.01.2015.

Slika. 4. Veliki konjski panel, špilja Chauvet, Francuska.

Na jednoj od slikarija iz špilje Chauvet prikazana je scena s lavovima, velik dio zida koji se nalazi desno od središnjeg udubljenja ima velik broj oslikanih životinja. Iz orinjačkog je razdoblja. Cjelokupna scena prikazuje lov. S desne se strane nalaze nosorog i mamut. S lijeve strane, tu su i četiri glave bizona, i dva nosoroga. Prikazano je sedam bizona koje ponosno goni šesnaest lavova. Prije cijele ove drame, u različitim razmjerima, vidi se lice lava mladunčeta. Gotovo sve životinje na ovoj podlozi si liče. Ovaj sastav je jedinstven u paleolitičkoj umjetnosti.⁴⁰

⁴⁰ http://bradshawfoundation.com/chauvet/panel_of_the_lions.php 26.01.2015.

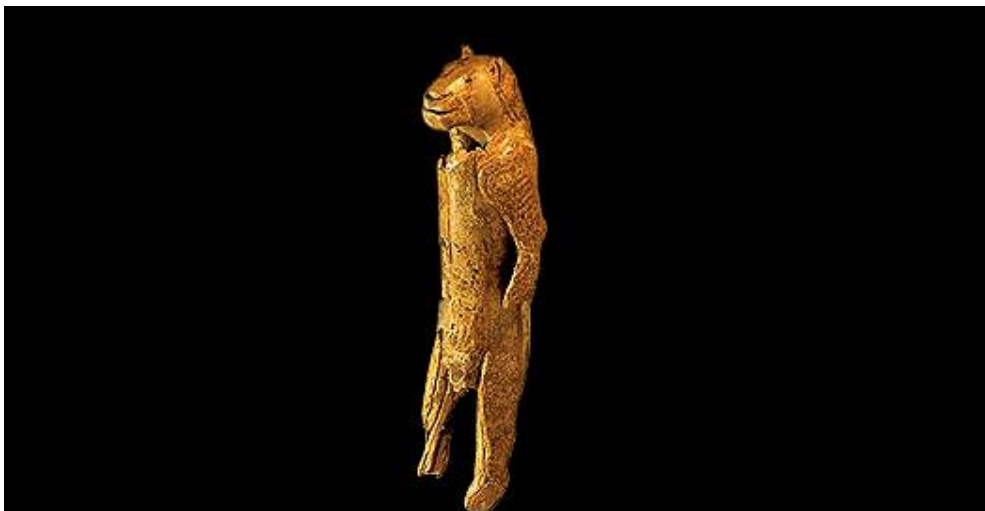

Slika. 5. Prikaz lavova na stijeni, špilja Chauvet, Francuska.

Vrlo karakterističan primjer je figura od bjelokosti mamuta pronađena na njemačkom lokalitetu Hohlenstein-Stadel koja prikazuje ljudsko biće s glavom lava.⁴¹ Nastala je nešto kasnije nego slika u Chauvetu. Stara je oko 32.000 godina. Visina joj je 28,1 cm, a širina 6,3 cm. Pronađena je u nekoliko dijelova, dok djelovi prednjeg dijela tijela nedostaju. Stav i mišićavost čovjeka ukazuju da stoji na vrhu prstiju s rukama na bokovima. Lijeva nadlaktica označava rezove koji bi mogli predstavljati tetovaže ili ožiljke. Glava gleda prema naprijed, dok pogled naglašava snažne linije čeljusti sa uspravnim ušima. Postavlja se pitanje je li to čovjek koji je nosio “lavlju frizuru” ili neko nadnaravno biće.⁴²

⁴¹ Rukavina, I., 2012. str. 51

⁴² http://bradshawfoundation.com/sculpture/lion_man.php 20.01.2015.

Slika 6. Čovjek-lav, bjelokost, Hohlenstein-Stadel, Njemačka.

Jedna od najstarijih ljudskih skulptura u svijetu je žena koja pleše. Figura koja pleše je iz orinjačke kulture, stara oko 32.000 godina i visine je 7,2 cm.

Pronađena je na nalazištu Galgenburg, u Austriji, čuva se u Prirodoslovnom muzeju u Beču. Figura je pronađena razbijena u osam komada u blizini logorske vatre na otvorenom mjestu. Napravljena je s velikom vještinom i umijećem od atraktivnog oblutka. Desnu ruku drži iznad glave, a lijeva ruka joj stoji uz tijelo. Ramena su joj malo prema naprijed, dok su koljena lagano savijena. Poza predstavlja pokret u plesu. Takvo kretanje je izuzetno među prvim skulpturama koje prikazuju čovjeka, koje češće imaju nepokretan stav. Pretpostavlja se da sudjeluje u ritualu slavlja.⁴³

Slika 7. Figura koja pleše, Galgenburg, Austrija.

6.3. Gravetska kultura

⁴³ <http://bradshawfoundation.com/sculpture/galgenburg.php> 20.01.2015.

Kultura gornjega paleolitika, nazvana po nalazištu La Gravette u Francuskoj, koja se na prostorima zapadne, srednje i istočne Europe javlja u razdoblju od približno 30.000 do 22.000 radiokarbonskih godina prije sadašnjosti.

S obzirom na prethodnu, ova će kultura na umjetničkom planu donijeti neke značajne inovacije. To su, prije svega, pojava prikaza ruku, pogotovo onih u negativu kojima obiluju neki lokaliteti (Gargas, Cosquer), te brojne figure i prikazi ženskog lika koje često nazivamo paleolitičkim Venerama.⁴⁴

Za gravetsku kulturu tipična alatka je gravetski šiljak, gravetski polu šiljak i gravetica, a važni su i drugi tipovi šiljaka, pločice s hrptom i ostale alatke.⁴⁵

Willendorfska figurica je vjerojatno najpoznatija prapovijesna figurica na svijetu. Nastala je u gravetskoj kulturi, stara oko 25.000 godina. Visoka je 10,6 cm, a široka 5,7 cm. Pronađena je u blizini vatrišta u kampu na otvorenom. Oblikovana je od vapnenca i obojana oker bojom. Postala je stereotip ženskog lika toga vremena, tako da je često neprimjereno nazivaju 'Venera'. Na slici je prikazana kako stoji sa spojenim koljenima i raširenim nogama. Pognuta glava joj je ukrašena pletenom frizurom. Nema lice, no izgleda da gleda prema desnoj strani. Njezin lik ističe obline, grudi i velika bedra.

Ljudi je različito tumače kao pretilu, trudnu ili oboje. Postoji veliki realizam u ovoj skulpturi. Za razliku od klasične prezentacije Venere, figurica iz Willendorfa svoju seksualnost ne pokušava pokazati svojim gestama. Njezina moć i šarm nisu naodmet, predstavljeni su kao obična stvar, iako ne znamo što je to značilo izvornim vlasnicima.⁴⁶

⁴⁴ I. Rukavina, I., 2012, 32.

⁴⁵ I. Janković, I., 2009, 220.

⁴⁶ <http://bradshawfoundation.com/sculpture/willendorf.php>, 21. 01. 2015.

Slika 8. "Venera" iz Willendorfa, Austrija.

6.4. Solitrejska kultura

Solitrejska kultura zamijenit će gravetsku kulturu oko 22.000 godina prije sadašnjosti, a u pojedinim krajevima trajat će sve do 17.000 godina prije sadašnjosti. Ova kultura najviše je zastupljena u Francuskoj i Španjolskoj, a i brojna špiljska umjetnost datira upravo iz tog perioda. Solitrejskoj kulturi se pripisuje i upotreba palica s kukom, tzv. propulsera, to jest bacač koplja. Koplje leži na palici tako da se za njegov kraj zakvači kuka. U trenutku izbacivanja koplje se dodatno potiskuje palicom, čime se dobiva učinak „produžene ruke“ te brzine, a time i ubojitost koplja postaje velika.⁴⁷

Jedan od najznačajnijih primjera je umjetnost špilje Lascaux koja se smješta na sam kraj ove kulture, tj. već na razmeđu sa kulturom ranog madlena, u koju se datira dio slikarija iz ove špilje.⁴⁸

6.5. Madlenska kultura

Završna kultura gornjeg paleolitika je madlenska kultura. Ova najbolje poznata i najrasprostranjenija gornjopaleolitička kultura trajat će od 17.000 do 10.000 godina prije

⁴⁷ I. Janković, I., 2009, 222-223.

⁴⁸ I. Rukavina, I., 2012, 33.

sadašnjosti. U madlenskoj je kulturi koštana proizvodnja dosegula vrhunac izradbom sitnih figura, šiljaka, harpuna, bacača koplja, čak i udica.

U magdalenijenu su zastupljene sve likovne tehnike i svaka od njih je predstavljena svojim „remek-djelima“: reljef na lokalitetima Cap Blanc i Roc-aux-sorciers, crni crtež u Niauxu i Le Portelu, polikromno slikarstvo u špiljama Altamira i Ekain, modeliranje u glini u Tuc d'Audobertu, gravura u špilji Les Trois-Frères. Ovim bogatim razdobljem na samome kraju ledenog doba završiti će ne samo veliki dio ljudske povijesti koji nazivamo starijim kamenim dobom, već će promjena klime i nastupanja novog doba ujedno značiti i kraj stvaranja jedne monumentalne umjetnosti na europskim prostorima.⁴⁹

Na lijevoj strani slike iz špilje Lascaux (slika 10) prikazan je crveni bik, dok se na desnoj strani nalazi kineski konj iz vremena madlenske kulture, datira se oko 15.000 godina prije sadašnjosti. Ljudi su se koristili mineralnim pigmentima kako bi oslikali ove životinje.

Slika 9. Bik i kineski konj, špilja Lascaux, Francuska.

6.6. Teme gornjopaleolitičke umjetnosti

Paleolitička umjetnost je umjetnost lovca. Mogli bismo reći kako u to, još hladno, doba, čovjek živi od životinje; meso mu služi kao kalorična hrana, krzno za odjeću, a čak i kosti rabi ili doraduje za oruđe. Ponekad u njima rezbari likove ili ukrase. Likovna umjetnost toga

⁴⁹ I.Rukavina, I., 2012, 33.

doba, pećinsko slikarstvo, poznaje samo jednu temu: životinje. Starije kameno doba, paleolitik (grč. paleo=star, lithos=kamen), razdoblje je u kojem čovjek živi od lova, pa je prirodno da su životinje jedina tema njegove umjetnosti. Tema umjetnosti pećinskog čovjeka tema je njegova života: u tom, još ledenom, razdoblju čovjek je najneposrednije ovisio o životinji, njegova je sudbina bila životno najčvršće povezana s većim i snažnijim životinjama i divljim zvijerima, jer ako ne bi uspio ubiti on njih, mogle su one njega.

U brojnim špiljama Europe otkriveno je slikarstvo paleolitika, nepregledno mnoštvo životinjskih likova slikanih izuzetno realistički i naturalistički. U špiljama su prikazane životinje koje su u međuvremenu izumrle, kao što su mamut ili dlakavi dvorogi nosorog ili, pak, one koje će čovjek tek kasnije pripitomiti poput divljeg konja ili vepa. Najviše su slikani bizoni i jeleni.

Čovjek je u to ledeno doba bio posve ovisan o prirodi: od vremenskih nepogoda sklanjao se pod isturenim stijenama, a od divljih zvijeri i studeni nalazio je zaklon u špiljama. Živio je u raštrkanim malim skupinama po špiljama, okružen zvijerima – od lova. U borbi za opstanak, iskustvom je spoznao prednost oštrog kamena nad oblim – ako je trebalo raniti ili probosti životinju – pa je počeo klesati kamenje u oštrice i šiljke za jednostavno oruđe i oružje.⁵⁰ Upotrebljavao je oštro odlomljene, grubo klesane komade kamena kao nož ili strugalicu za kožu, a privezan za štap, služio je kameni šiljak kao vrh koplja ili strjelice. Da bismo razumjeli njegovu umjetnost, moramo razumijeti njegov način života.

Točan pogodak u glavu ili srce životinje osiguravao mu je život (hranu i odjeću), a svaki promašaj mogao je značiti smrt bjesne životinje. Zbog životne je nužde, dakle, razvijao temeljna svojstva dobra lovca: oštro oko i vještu ruku. Ta su mu svojstva i vještine korisne i u slikanju, a sve zajedno je razlogom da je najstarija umjetnost koju poznajemo realistična, odnosno naturalistička, a nije nekakvo likovno „tapanje ili mucanje“ kako bismo očekivali. Važno je, također, imati na umu, i ono što nije slikao – prirodu oko sebe, ljude. Iako je svaki životinjski lik slikan točno prema prirodi, valja spomenuti i ono čega nema u smislu likovnog govora, jer moramo znati što je čovjek paleolitika zapostavljao.

Ma koliko su likovi bili razmjerno veliki i vjerodostojno prikazani, a moglo bi se reći da je to slikarstvo i monumentalno, u slikarstvu paleolitika nema kompozicije. Likovi životinja nabacani su i razbacani, uglavnom, bez ikakva reda i poretka, a ponekad čak se i prepliću ili prekrivaju dijelom jedan drugoga.

⁵⁰ Ivančević, R., 1998, 17-23.

Čovjekovo grupiranje više nalikuje životinjskom čoporu, no ljudskom društvu – tada nema organizacije ni poretka ni u likovnoj umjetnosti, odnosno unutar jedne cjelovite površine, kao što je zid špilje. Budući da je u svakidašnjoj lovačkoj praksi pomno promatrao životinje, čovjek starijeg kamenog doba morao je primijeniti osebujnu krivulju leđa bizona ili mamuta i znao ih je prikazati vrhunskim majstorstvom, jednom jedinom crtom. Krivulja leđa bizona podsjeća nas na njegovu snagu, a u odnosu na rogove nalik na oprugu i smrtonosnu iglu kojom probada svoje žrtve. Pomnim promatranjem ustanovio je kako bi samo na jednom mjestu, u jednoj točki – u odnosu na tu krivulju kralješnice – pogodak njegove strijele ili koplja mogao biti smrtonosan, a kada bi promašio ili ranio životinju, znatno veću i snažniju od sebe, ona bi još bješnje nasrnula na nj i usmrtila ga. Zanimljivo je da je, uz bezbrojne slike životinja, ostao iznimno očuvan tek jedan jedini prizor ležećeg mrtvog lovca nad kojim stoji bizon koji ga je rasparao, i sam ranjen brojnim strjelicama.

Crteži dugodlakih mamuta s ogromnim kljovama, nisu nam očuvali samo zornu sliku tih kasnije izumrlih golemih životinja, nego je na jednom liku slikar ucrtao srce točno na mjestu gdje ono jest, što potvrđuje da je dobro poznao anatomiju životinja – naravno, opet ne zbog znatiželje, nego zato što se njome hranio, a točno znanje o položaju srca bilo mu je važno zbog uspješna lova.

Paleolitički slikar je trag pretvorio u znak, a slučajno i nesvjesno ostavljanje tragova u životinja uzdigao je na čovjekovo svjesno ostavljanje vizualnih poruka u prostoru za neodređeno buduće vrijeme.⁵¹

Umjetnici koji su stvarali u paleolitičkim špiljama rabili su širok raspon tehnika kako bi dobili slike koje su se sačuvale do naših dana. Često radeći daleko od ulaza u špilju tamu su osvjetljavali pomoću svjetiljki isklesanih iz kamena i ispunjenih mašću ili moždinom. Katkad, kad je površina stijena za oslikavanje bila visoko iznad zemlje, vjerojatno bi izgradili drvene skele te ih pričvrstili uza zid zabijajući motke u površinu vapnenca.⁵²

Prapovijesno slikarstvo bilo je prvi put prepoznato 1878. godine u špilji nazvanoj Altamira u selu Santillana del Mar u Španjolskoj. U toj i u drugim, poslije otkrivenim špiljama naslikane i ugravirane slike prikazuju životinje i one su im prevladavajuća tema. Najveća raznolikost do sada otkrivena je u prostranu kompleksu špilja Chauvet nazvanom po jednom od triju speleologa koji su ga 1994. godine otkrili u jugoistočnoj Francuskoj.⁵³

⁵¹ Ivančević, R., 1998, 17-23.

⁵² Jonson, H. W., 2008, 5.

⁵³ Ibid., str. 2.

Umjetnost gornjeg paleolitika obiluje zoomorfnim prikazima dok su antropomorfni prikazi nešto rjeđi. Prapovijesni umjetnici rezbarili su i oblikovali kipove i reljefe od raznovrsnih materijala.

7. Interpretacije paleolitičke umjetnosti

Postoje razne interpretacije paleolitičke umjetnosti, a neke od njih su:

- teorija L'art pour l'art,
- teorija simpatičke magije,
- teorija magije lova,
- teorija od slučajnog do namjernog,
- teorija Kalendara.

6.1. Teorija L'art pour l'art

Smatralo se da su povoljni prirodni uvjeti, bogatstvo prirode te obilje divljači omogućili paleolitičkom čovjeku da se bez briga prepusti zadovoljstvima umjetničkog stvaralaštva. Prve interpretacije paleolitičke umjetnosti temeljile su se na postulatu l'art pour l'art koji je imao značajnog odjeka kod ranih istraživača paleolitičkih lokaliteta. Edouard Piette smatra da umjetnost ima isključivo estetsku svrhu koja paleolitičkom čovjeku pridodaje humanu, emotivnu i ludičku dimenziju jer mu ranije nije bila pridavana.

Osamdesetih godina 20. stoljeća larpurlartističku teoriju pokušao je obnoviti američki znanstvenik John Halverson. Prema njemu paleolitička umjetnost nije imala nikakvo značenje, tj. nikakvo religiozno-mitsko-metafizičko značenje, nikakvu svrhu, nikakvu društvenu ulogu niti bilo kakvu vrijednost za prikupljanje informacija. Zamjenio je naziv „prikaz radi prikaza“ te time objašnjava da magdalenijski umjetnici nisu znali da stvaraju umjetnost, ali su svakako bili svjesni da stvaraju prikaze. Životinje su prikazane izdvojene iz svoga prirodnog okoliša, neovisno jedna od druge. Prikazane su u raznim dimenzijama pa se često događa da je primjerice kozorog dvaput veći od konja. Tada nije bilo važno da djela vidi itko drugi osim samog umjetnika. Dominacija životinjskih prikaza u paleolitičkoj umjetnosti upućuje na činjenicu o sveprisutnosti životinja i njihovoj bitnoj ulozi u životu paleolitičkog čovjeka.⁵⁴

6.2. Teorija simpatičke magije

⁵⁴ Rukavina, I., 2012, 71-75.

Salomon Reinach zaključuje kako prevladavaju prikazi životinja, isključivo onih životinja kojim se hrani narod lovaca i ribića. Te su životinje bile oželjne dok druge to uopće nisu bile. Nepoželjne životinje su bile divlje mačke poput lavova i tigrova, hijena, vukova te različite vrste zmija. Negirao je larpulartističke hipoteze i misli da su ljudi znali što i zašto rade. Reinach je uvjeren da slika jednog bića ili jednog predmeta daje moć nad tim predmetom ili tim bićem, te da tvorac ili vlasnik slike može utjecati na ono što ona prikazuje. Paleolitički čovjek je slikao životinje jer je vjerovao da će tako osigurati divljači o kojima je ovisila egzistencija plemena ili skupine putem magičnih postupaka. Obred se događao u najtamnijim dijelima špilje pod umjetnim svjetlom. Same slike činile su objekt kulta koji nije bio upućen prikazanim primjercima već čitavoj vrsti. Ovi su obredi, osim samog umnožavanja određene vrste, služili da se i u velikom broju u blizini špilje privuku životinje.⁵⁵

6.3. Teorija magije lova

Interpretacija paleolitičke umjetnosti prema kojoj su likovna djela služila za prakticiranje magije, magije lova i plodnosti, zapravo je elaborirana Reinachova teorija o simpatičnoj magiji u vrijeme gornjeg paleolitika, a razvili su je Henri Breuil i Henri Begouen u prvoj polovici 20. stoljeća.

U razmatranju paleolitičke umjetnosti, Breuil i Lantier polaze od činjenice da paleolitičku umjetnost, usprkos promjenama u stilu tijekom brojnih razdoblja gornjeg paleolitika, ipak međusobno povezuju zajedničke karakteristike neovisno o području na kojem je nastala, pa tako zaključuju da to upućuje na socijalno i religiozno, ali i umjetničko obrazloženje postojanja samih likovnih djela. Upravo to jedinstvo umjetnosti upućuje i na određeno duhovno jedinstvo paleolitičkih ljudi kao i na važnost koju je paleolitička umjetnost imala u prvobitnim zajednicama.

Breuil i Lantier smatraju da je u vrijeme gornjeg paleolitika, zahvaljujući vjerovanjima u magiju lova te magiju plodnosti i destrukcije, čovjek pronašao socijalni razlog za izvedbu i razvitak umjetnosti isto kao i za daljnje proučavanje mlađih naraštaja likovnim vještinama. >>Oni su bili istovremeno umjetnici i vračevi, koji su slikali iz ljubavi prema umjetnosti, ali također i da bi se poželjna divljač množila, da bi lov bio uspješan te da bi štetne životinje bile

⁵⁵ Ibid., Str. 76-79.

uništene. Umjetnost, naručito u slabo razvijenim društvima i civilizacijama, mogla je postojati i razvijati se jedino postajući dijelom nečega što se smatralo bitnim.<<

U svom djelu objašnjavaju kako je umjetnost nastala, tj. da je ona nužno morala prethoditi samom vjerovanju u magiju i svojoj primjeni u magične svrhe te da se nikako samu magiju ne smije uzimati kao razlog pojave umjetnosti.

Sposobnosti gornjopaleolitičkog čovjeka nisu bile nimalo inferiorne našima, naprotiv, u mnogim su djelovima možda bile čak superiorne našim sposobnostima, a radi se ponajprije o >>preciznoj memoriji, snabdjevanoj akcijom i vizualnom disciplinom bez kojih bi sam život bio nesiguran, nemoguć, koja je točno analizirala oblike životinja koje se lovilo u njihovim najmanjim varijacijama, o mentalnom supstratu neophodnom za svaku kreaciju životinjske umjetnosti. Trebalo je misliti na crtanje, na dvodimenzionalnu interpretaciju bića koja inače imaju tri dimenzije.

Umjetnost je nastala slučajnim potezima prstom po mekoj glini, u kojima je paleolitički čovjek počeo uočavati prepoznatljive oblike iz prirode, a zatim ih je i sam počeo doradivati, a kasnije i izrađivati u različitim likovnim tehnikama. Za vrijeme hladnih ziskih razdoblja, paleolitički čovjek se zavlacio u dubinu špilja gdje je izvodio rituale u magične svrhe, slikao i izrađivao životinjske prikaze te inicirao mlađe članove zajednice u život i obaveze odraslih.

Begouen kritizira isključivo larpurlartističku interpretaciju paleolitičke umjetnosti svojih prethodnika, koji su smatrali da je umjetnost stvarana iz razonode, smatrajući je naivnom uzmemo li u obzir teške klimatske uvjete u kojima je živio paleolitički čovjek te neizvjesnost u osiguravanju hrane ovisne o ulovu budući da još nije uzgajao životinje.

Velika većina likovnih djela nalazi se u dubokim špiljskim prostorima daleko od ulaza u samu špilju.

Breuil i Lantier smatraju da je u vrijeme gornjeg paleolitika čovjek pronašao socijalni razlog za izvedbu i razvitak umjetnosti isto kao i za daljnje proučavanje mlađih naraštaja likovnim vještinama. U svom djelu objašnjavaju kako je umjetnost nastala, tj. da je ona nužno morala prethoditi samom vjerovanju u magiju i svojoj primjeni u magične svrhe te da se nikako samu magiju ne smije uzimati kao razlog pojave umjetnosti.

Umjetnost je, smatraju Breuil i Lantier nastala slučajnim potezima prstom po mekoj glini, u kojima je paleolitički čovjek počeo uočavati prepoznatljive oblike iz prirode, a zatim ih je i sam počeo doradivati, a kasnije i izrađivati u različitim likovnim tehnikama. Za vrijeme hladnih zimskih razdoblja, paleolitički čovjek se zavlacio u dubinu špilja gdje je izvodio rituale u magične svrhe, slikao i izrađivao životinjske prikaze, te inicirao mlađe članove zajednice u život i obaveze odraslih.

U špiljama su prikazanje životinje čije je meso činilo osnovu paleolitičke prehrane ili koje su bile izvor važnih sirovina, poput bjelokosti, masti ili kože za izradu odjeće. Time se zaključuje da su u paleolitičkoj umjetnosti glavni motiv predstavljale životinje koje je paleolitički čovjek lovio, bilo da je time želio doći do izvora hrane ili potrebne sirovine, bilo da ih je smatrao opasnim i štetnim pa je njihovo tamanjenje bilo važno i poželjno.

Iako danas brojni istraživači paleolitičke umjetnosti smatraju da su likovna dijela gornjeg paleolitika imala i druga značenja osim da služe kao važni dijelovi različitih oblika magičnih rituala, teorija magije lova ostala je do današnjih dana vrlo popularna te se još uvijek često susreće kao model za interpretaciju paleolitičke umjetnosti u brojnim djelima posvećenima razdoblju gornjeg paleolitika.⁵⁶

6.4. Teorija od slučajnog do namjernog

Dvadesetih godina 20. stoljeća francuski psiholog Georges-Henri Luquet razvio je svoju teoriju o postanku umjetnosti, koju je temeljio na usporedbi s dječjim crtežima. Dijete sa crtanjem započinje od dvije ili tri godine. U tim šarama otkriva ili prepoznaje slike koje već postoje u njegovoj memoriji. Paleolitički čovjek je sa slučajnog prešao na namjerno, što znači da je šare koje je napravio slučajno, počeo raditi namjerno, slično procesu koji je karakterističan za dječju dob. Paleolitičku umjetnost naziva primitivnom umjetnošću. Primitivna umjetnost je ona koja je u oblikovanju formi vođena, koja god bila dob ili okruženje umjetnika, istom koncepcijom kao figurativna umjetnost te je i slična onoj naše djece dok crtaju na način koji im je svojstven i kojim se razlikuju od odraslih prije nego što to i sami postanu.⁵⁷

6.5. Teorija kalendara

Teoriju kalendara šezdesetih godina 20. stoljeća razvio je američki znanstvenik i arheolog Alexandr Marshack. Istraživao je proučavajući paleolitičke gravure na različitim podlogama, kosti, kamenu i rogovima. 1964. godine osmislio je novu metodu analize paleolitičkih rukotvorina, a već 1968. iznio je prve rezultate svojih istraživanja koja ukazuju na postojanje vrlo starog sistema bilježenja koji je s vremenom postajao sve kompleksniji. Sistem bilježenja trajao je kroz cijeli gornji paleolitik. Koristio se analizom mikroskopa, a najviše je proučavao nefigurativne prikaze. Svoja prva opažanja izveo je na temelju fotografija paleolitičke umjetnosti te crteža koje je pronašao u literaturi. Uočio je da raspored i struktura serija oznaka

⁵⁶ Ibid., str. 80-85.

⁵⁷ Ibid., str. 86-88.

odražavaju cijeli jedan razrađen sustav bilježenja te da bi taj sustav mogao biti temeljen na lunarnim promjenama, tj. da se radi o bilježenju i prikazivanju Mjesečevih mijena.

Analize su pokazale da gornjopaleolitički sistem bilježenja nije aritmetički sustav, već da se radi o sustavu koji razlikuje različite periode bilježenja temeljene na promatranju i kinesteziji. Prijenosna umjetnost ukrašena gravurom razvijala se kroz vrijeme, od samog početka gornjeg paleolitika pa sve do madlenske kulture, te su s vremenom postale sve kompleksnije da bi pred sam kraj paleolitika zadobile čak i neke aritmetičke osobine.

Izmjena dana i noći, izlazak Sunca na istoku i njegov zalazak na zapadu, te Mjesečeve mijene jedine su bile, osim rođenja i smrti konstante naših predaka kroz oko dva milijuna godina.

Paleolitički čovjek morao je biti svjestan izmjene godišnjih doba, kao i dana i noći, te posljedica koje te promjene donose sa sobom. Vjerojatno je uz izlazak i zalazak Sunca vezao svoja osobna iskustva i kolektivna saznanja zajednice kojoj je pripadao.

Gornjopaleolitički čovjek nije znao brojati, barem ne u suvremenom smislu te riječi. Ako je započeo svoje bilježenje u noći mladog Mjeseca, tada je do punog Mjeseca imao 14, 15 ili 16 oznaka, a do ponovne pojave mladog Mjeseca imao je 28, 29 ili 30 oznaka. Može se reći da je uz Mjesečeve promjene vezivao svoj kult, obrede, te je prema njima uobličio svoj svakodnevni, socijalni, kulturni i biološki život.

Prvi primjer analize ukazuje da je čovjek gornjeg paleolitika bio svjestan određenih razdoblja godine i prirodnih pojava koje ih pate te da je svjesno bilježio i prenosio te činjenice i u sama likovna djela. Predmet od rogovlja soba, performiran na jednom kraju te ukrašen gravurama. Prvi dolazak ribe lososa označava kraj zime i početak proljeća.

Drugi primjer također govori o čovjekovu vrlo osviještenom promatranju prirodnih pojava koje su, osim figurativnim prikazom, zabilježene i oznakama uz sam figurativni motiv te prenose dodatne informacije vezane uz ono što je prikazano. Kao primjer druge prijenosne umjetnosti može se navesti bjelokost s lkaliteta La Vache sa shematskim prikazom bizona. Prikaz linjanja bizona prikazuje oćetak proljeća, a paleolitički čovjek je vjerojatno znao da je za izradu odjevnog predmeta ili prostirke na podu špilje najbolja bizonska koža iz jesenskog ili zimskog perioda kad je krzno najgušće.⁵⁸

⁵⁸ Ibid., str. 98-103.

8. Zaključak

Ovim je radom dan pregled paleolitičkog doba i njegove umjetnosti. Posebno je obrađena umjetnost donjeg, srednjeg i gornjeg paleolitika. Četiri su kulture obilježile razdoblje gornjeg paleolitika, orinjačka, gravetska, solitrejska i madlenska kultura. Te su kulture dale neke od najljepših primjera prapovijesne umjetnosti, primjerice slikarije na nalazištima poput špilje Chauvet, špilje Lascaux i mnogim drugim te figurice koje prikazuju ženski lik ili životinje, poput najpoznatije willendorfske “Venere”. Radom su obuhvaćene razne tehnike kojima su se služili paleolitički “umjetnici”, poput gravure, crteža, slike. Teme paleolitičkog slikarstva usko su vezane za način preživljavanja u ono vrijeme, odnosno lov na divljač. U radu su navedene i objašnjene interpretacije paleolitičke umjetnosti kako bi pokušali razumijeti sam način života toga razdoblja.

9. Literatura

Knjige

- Benac, A., 1979., Praistorija jugoslavenskih zemalja, paleolit i mezolit, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
- Bratušić, S., 1957., Umjetnost u slici, Zagreb
- Ivančević, R., 1998., Stilovi razdoblja života 1. Od paleolita do predromanike, Profil International, Zagreb
- Janković, I., Karavanić, I., 2009., Osvit čovječanstva početci biološkog i kulturnog razvoja, Zagreb
- Karavanić, I., 2004., Život neandertalaca, Zagreb
- Karavanić, I., 2014., Osvit tehnologije, Zagreb
- Karavanić, I., Janković, I., 2006., Srednji i rani gornji paleolit u Hrvatskoj, Opuscula arheologica, Zagreb
- Janson, H. W., 2003., Povijest umjetnosti, Varaždin
- Pischel, G., 1966., Opća povijest umjetnosti 1, Mladost, Zagreb
- Rukavina, I., 2012., Umjetnost ledenog doba, Matica hrvatska, Zagreb
- Težak-Gregl, T., 2011., Uvod u prapovijesnu arheologiju, Zagreb

Internet stranice

- <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57847>, 11.12.2014.
- http://bradshawfoundation.com/chauvet/large_horse_panel.php, 26.01.2015.
- http://bradshawfoundation.com/chauvet/panel_of_the_lions.php, 26.01.2015.
- http://bradshawfoundation.com/sculpture/lion_man.php, 20.01.2015.
- <http://bradshawfoundation.com/sculpture/galgenburg.php>, 20.01.2015.
- <http://bradshawfoundation.com/sculpture/galgenburg.php>, 21.01.2015.
- http://www.bradshawfoundation.com/sculpture/berekhat_ram.php, 19.02.2015.
- http://www.bradshawfoundation.com/sculpture/tan_tan.php, 19.02.2015.

10. Popis ilustracija

Slika 1. Figurica iz Tan-Tana, Maroko,

http://www.bradshawfoundation.com/sculpture/tan_tan.php, 19.02.2015.

Slika 2. Figurica iz Berekhat Rama, Izrael,

http://www.bradshawfoundation.com/sculpture/berekhat_ram.php, 19.02.2015.

Slika 3. Prikaz konja oslikan okerom i bioksidom mangana, špilja Lascaux, Dordnja, Akvitanija, Francuska,

http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac490.nsf/AllWebDocs/Brojna_svjedocanstva_iz ledenog_a_doba, 11.12.2014.

Slika 4. Veliki konjski panel, špilja Chauvet, Francuska,

http://bradshawfoundation.com/chauvet/large_horse_panel.php, 26.01.2015.

Slika 5. Prikaz lavova na stijeni, špilja Chauvet, Francuska,

http://bradshawfoundation.com/chauvet/panel_of_the_lions.php, 26.01.2015.

Slika 6. Čovjek-lav, bjelokost, Hohlenstein-Stadel, Njemačka,

http://bradshawfoundation.com/sculpture/lion_man.php, 20.01.2015.

Slika 7. Figura koja pleše, Galgenburg, Austrija,

<http://bradshawfoundation.com/sculpture/galgenburg.php>, 21.01.2015.

Slika 8. "Venera" iz Willendorfa, Austrija,

<http://bradshawfoundation.com/sculpture/willendorf.php>, 22.01.2015.

Slika 9. Bik i kineski konj, špilja Lascaux, Francuska,

<http://bradshawfoundation.com/lascaux/index.php>, 26.01.2015.

Sažetak

U ovom završnom radu obrađena je tema koja pokriva područje umjetnosti u starijem kamenom dobu. Rad obuhvaća paleolitičku umjetnost, karakteristike i samu dataciju cijelog razdoblja. Poblje su predstavljena donjopaleolitička, srednjopaleolitička i gornjopaleolitička umjetnost. Četiri su kulture obilježile razdoblje gornjeg paleolitika, orinjačka, gravetska, solitrejska i madlenska kultura. Radom su obuhvaćene razne tehnike kojima su se služili paleolitički “umjetnici”, poput gravure, crteža, slike. Teme paleolitičkog slikarstva usko su vezane za način preživljavanja u ono vrijeme, odnosno lov na divljač. U samom završetku rada nalazi se poglavlje o interpretacijama paleolitičke umjetnosti i svaka je pojedinačno objašnjena.

Summary

The subject of this thesis is Paleolithic art. The paper deals with the characteristics and the radiometric datings of the Paleolithic in general and of its art. The Lower, Middle, and Upper Paleolithic art is explained more in detail. The Upper Paleolithic is marked by four cultures, the Aurignacian, the Gravettian, the Solutrean, and the Magdalenian. The thesis covers a variety of techniques used by the Paleolithic "artists", such as engravings, drawings, paintings. The themes of the Paleolithic paintings are closely related to survival modes at that time, i.e. hunting. The final chapter deals with different interpretations of the Palaeolithic art and each of the interpretations is individually explained.